

Onderzoek naar kraaien- en eksternesten in de gemeente Oud-Beijerland

Frank van Gessele

Drie jaar lang is in de gemeente Oud-Beijerland een inventarisatie gedaan van de Ekster *Pica pica* en de Zwarte Kraai *Corvus corone*. Doel was inzicht te verkrijgen in aantallen, verspreiding, dichtheid en de nestbouw van deze kraaiachtigen. Doordat alle oude en nieuwe nesten in kaart zijn gebracht kon een goede indruk worden verkregen in hoeverre een bestaand nest wordt hergebruikt. Tevens werd op basis van de bekende territoria gekeken naar plaatstrouw. De gegevens over nestbouw, boomsoort en nesthoogte verschaften ook over deze facetten enig inzicht. In dit artikel wordt verslag gedaan van het onderzoek in 2004.

Inleiding

De Ekster komt in Nederland voor met circa 51.000 broedparen (Sovon 2002). De Zwarte Kraai is talrijker met 86.000 paar. In de Hoeksche Waard wordt het aantal broedparen van de Ekster op 160-170 geschat en dat van de Zwarte Kraai op 210-220 (Luitwieler et al. 1999). Eksters zijn alleseters. Ze zijn vaak te vinden op grasbermen en gazons, waar ze zich voeden met tal van insecten, hun larven en wormen. Ook worden kleine zoogdieren gegeten en aas zowel als allerlei plantaardig materiaal. In de broedtijd worden eieren en jonge vogels niet versmaad.

Figuur 1 - Kaartje van Nederland met (bij de stip) de gemeente Oud-Beijerland.

De ideale habitat van de Ekster is een parkachtig landschap waarin geschikte bomen zijn om een nest te bouwen en waar grasbermen, slootkanten of gazons zijn om te foerageren. De grootte van het territorium is ongeveer vijf à zes hectare. De Zwarte Kraai eet behalve aas ook insecten, wormen, zaden fruit en afval, eieren en jonge vogels. De territoria zijn veel groter dan die van de Ekster, wel tot 50 ha.

De gemeente Oud-Beijerland ligt in de Hoeksche Waard ten zuiden van het Rijnmondgebied en heeft een oppervlakte van 1960 ha (Figuur 1). De bebouwde kom beslaat circa 600 ha en bevindt zich in het noorden van de gemeente. De gemeente wordt in het noorden begrensd door het Spui en de Oude Maas, in het noordoosten door De Vliet, in het oosten en zuiden door de Oud-Beijerlandsche Kreek en in het westen door de Nieuw-Beijerlandsche Kreek.

Het zuidelijke deel, polder Oud-Beijerland, Moerkerken, Cromstrijen en de Group (ofwel polder Oud-Beijerland cum annex), heeft een agrarische functie. Het wordt hoofdzakelijk gebruikt voor akkerbouw; ook vindt men er (laagstam)-boomgaarden, enkele glastuinbouwbedrijven en kleine percelen weiland.

Methode

In november van het jaar voorafgaande aan de inventarisatie zijn alle (overgeble-

Code	Omschrijving
1	Waarneming van een volwassen individu in een mogelijke broedbiotoop.
3	Waarneming van een paar in geschikte broedbiotoop (in de buurt van nest).
5	Baltsend paar (ook paring) in geschikte broedbiotoop.
6	Voeren van een wijfje door het mannetje.
9	Bezoek van vogel aan een waarschijnlijke nestplaats.
13A	Transport van nestmateriaal, nestbouw.
13B	Broedende vogel.
14	Nestbezoek ná 15 april.
15	Voedseltransport, transport ontlastingspakketjes.
16	Nest met eieren.
17	Nest met jongen.

Tabel 1 - Criteria van broedzekerheid (Sovon).

ven) nesten genoteerd en op een veldkaart ingetekend. Doordat van de meeste nesten de kap is verdwenen, voor zover ze na afloop van het broedseizoen nog aanwezig zijn, is het niet altijd gemakkelijk te zien of het een kraaien- of een eksterneest betreft. De administratie uit 2002 en 2003 kwam daarbij van pas.

Vervolgens is vanaf februari tot en met mei per fiets minimaal wekelijks een ronde door de gemeente gemaakt. Op deze rondes werd gecontroleerd of de nesten nog aanwezig waren, werden nieuwe nesten toegevoegd en werd relevante informatie genoteerd. De boom- en nesthoogtes zijn gemeten met behulp van een neuskruis of ze werden geschat.

Bij de gevonden nesten werd vervolgens de activiteit van de bewoners geregistreerd door middel van de criteria van broedzekerheid (Tabel 1). De nesten werden pas als bewoond meegerekend vanaf broedcode 13 met dien verstande dat ofwel een broedende vogel of minimaal één nestbezoek na 15 april was vastgesteld. De reden hiervoor is dat nogal wat eksternesten in een vroeg stadium door verschillende oorzaken weer worden verlaten. Ook worden zogenaamde speelnesten gebouwd.

Resultaten

In 2004 werden 81 bewoonde nesten van de Ekster vastgesteld en 29 van de Zwarte Kraai.

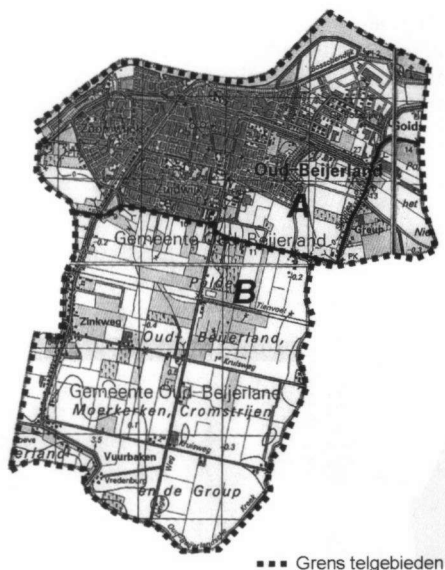
In de voorafgaande onderzoeksjaren waren aanzienlijk minder bewoonde nesten geteld, maar de ogenschijnlijke toename komt volledig voor rekening van de verdere intensivering van het onder-

zoek en is nauwelijks het gevolg van groei van de populaties.

Aantalsvergelijkingen met 2003 en 2002 hebben dan ook weinig zin.

In het aantal bewoonde nesten zijn niet begrepen de nesten, waarbij wel bouwactiviteiten zijn waargenomen, maar waarvan geen indicatie kon worden verkregen dat ze bewoond waren. Ook zijn de nesten die pas na het broedseizoen werden opgemerkt, niet als bewoond meegerekend. Het getelde aantal bewoonde nesten is daarom een minimum.

Het uitgangspunt voor de inventarisatie in 2004 waren de 144 overgebleven nesten uit 2003. In de loop van het jaar werden

Figuur 2 - Kaartje van de gemeente Oud-Beijerland met het noordelijke telgebied 'dorp' (A) en het zuidelijke telgebied 'buitengebied' (B).

134 nieuwe kraaien- en eksternesten gevonden, maar vijftig stuks verdwenen door diverse oorzaken: uitgewaaid, nestboom gekapt, gebruikt voor nieuw nest, etcetera, aldus bleven 228 te controleren nesten over. Van de 118 als niet bewoond aangemerkte nesten werden er nog enkele bezet door andere vogelsoorten, zoals Houtduif en Ransuil. Een klein deel werd korte tijd bezet door Eksters en weer verlaten. Het overgrote deel bleef het gehele jaar onbewoond.

Verspreiding

Om een onderscheid te kunnen maken tussen de Eksters en Zwarte Kraaien van het dorp en die in het buitengebied, is de gemeente in twee ongeveer gelijke delen van 10 km² (1000 ha) opgesplitst. Het noordelijke gedeelte, waarin de gehele bebouwde kom, is tot 'dorp' gerekend; het zuidelijke deel is gerekend tot 'buitengebied' (Figuur 2).

Van het totaal aantal bewoonde eksternesten bevindt zich 85% in het dorp en

slechts 15% in het buitengebied. Wanneer we de nestlocaties in het dorp beter bekijken, valt op dat 30% van de nesten zich bevindt langs de buitengrenzen van de bebouwing. Verspreid in straat- en tuinbomen in de groenere wijken treft men 29% van de nesten aan. Parken en bosplantsoenen leveren een aandeel van 27%. Langs de uitvalswegen tussen de wijken in is nog eens 14% te vinden (groene longen). De oude wijken als Croonenburghwijk, delen van het Centrum en de Zeeheldenwijk met weinig opgaand groen zijn nagenoeg verstoken van eksternesten. De nesten in het buitengebied zijn merendeels te vinden in bomen bij vrijstaande woningen en langs de lintbebouwing, bijna zonder uitzondering nabij menselijke bewoning. Na de Ekster is ook de schuwere Zwarte Kraai zijn opmars in de richting van het dorp begonnen, zij het (nog) in wat mindere mate. In en rondom het dorp wordt 69% van de nesten aangetroffen; in het buitengebied 31%. De nesten in het

Ekster. De nesten van deze soort zijn in het buitengebied vooral te vinden bij vrijstaande woningen en bij lintbebouwing.

Foto: Piet Munstreman.

dorp liggen, nog meer dan bij de Ekster, voornamelijk langs de randen van de bebouwde kom (45%). De kraaien die ogenschijnlijk in de wijken nestelen, broeden hoofdzakelijk in de parken (20%) en in bosplantsoenen (25%).

In hoge populieren midden op het industrieterrein en langs een uitvalsweg zijn eveneens broedgevallen van de Zwarte Kraai vastgesteld (10%). In het buitengebied nestelt de Zwarte Kraai verspreid in solitaire bomen of boomgroepen, midden in het land of in erfbeplanting, een bosje, een knotwilgensingel en een hoogspanningsmast.

Dichtheden

In drie kilometerhokken die in het dorp liggen komen Eksters voor in dichtheden van meer dan tien paar, met een maximum van twaalf paar. Een concentratie van nesten op eveneens circa 1 km² is te vinden rondom het Laningpark in de Zuidwijk waar 23 bewoonde nesten zijn aangetroffen. Meer van dergelijke clusters, met vergelijkbare dichtheden, komen nog op enkele plaatsen voor. De afstand tussen de nesten bedraagt er in enkele gevallen niet meer dan honderd meter.

In het buitengebied worden geen hoge dichtheden gehaald, hoewel in parkachtige structuren ekstersten op circa 150 m van elkaar werden aangetroffen. In dit (agrarische) gebied bevinden zich ook een aantal kilometerhokken zonder

Eksters. Deze hiaten kunnen worden verklaard door het nagenoeg ontbreken van (nest)bomen. Waar deze wel aanwezig zijn, bijvoorbeeld in erfbeplantingen, laat de Ekster echter verstek gaan (of is er niet welkom?).

De Zwarte Kraai bereikt de hoogste dichtheden aan de buitenranden van het bebouwde gebied en op het bedrijventerrein: maximaal vier paar per honderd hectare. De verspreiding is veel gelijkmatiger dan die van de Ekster en de territoria zijn duidelijk groter. De kleinste gevonden afstand tussen de bewoonde nesten bedraagt 300 m. De gemiddelde dichtheid voor de Ekster bedraagt voor het dorp 7,04 paar/100 ha en voor het buitengebied 1,22 paar/100 ha. De Zwarte Kraai komt uit op 2,04 paar/100 ha in het dorp en 0,92 paar/100 ha in het buitengebied (Tabel 2).

Populaties

Lang niet alle Eksters bezitten ook een territorium. Uit onderzoeken blijkt dat een populatie gemiddeld voor ongeveer 40% uit juveniele en ongepaarde vogels bestaat, zogenaamde tienergroepen (De Laet 1998). Deze vogels staan klaar om opengevallen plaatsen in een territorium direct in te nemen. Verder wordt uit onderzoek duidelijk dat hooguit de helft van de broedparen jongen voortbrengt, gemiddeld twee tot vier. Op grond van deze aanname kan de voorjaarspopulatie

Omschrijving

		Ekster (paar/100 ha)	Zwarte Kraai (paar/100ha)
Aantal paren HW (27420 ha)	(Luitwieler et al. 1999)	160-170	210-220
Aantal paren OBL (1960 ha)	(Van Gessele 2004)	81	29
Aantal paren Mid.Z.Vl. (8240 ha)	(Castelijns 2003)	243	156
Dichtheden OBL dorp (980 ha)	(Van Gessele 2004)	7.0	2.0
Dichtheden OBL buitengeb. (980 ha)	(Van Gessele 2004)	1.2	0.9
Gem.dichtheid OBL p/100 ha	(Van Gessele 2004)	4.1	1.5
Gem. dichtheid Mid.Z.Vl. (8240 ha)	(Castelijns 2003)	2.9	1.9

Aantal ex.

Schatting voorjaarspopulatie OBL	(Van Gessele 2004)	270	100
Schatting najaarspopulatie OBL	(Van Gessele 2004)	390	140

Aantalsverhouding Ekster : Zwarte Kraai

Hoeksche Waard 1999	1 : 1.3
Oud-Beijerland 2004	2.8 : 1
Midden-Zeeuws-Vlaanderen 2002	1.5 : 1

Tabel 2 - Aantallen, dichtheden, populaties en verhouding Ekster : Kraai in de gemeente Oud-Beijerland (OBL) in 2004 in vergelijking met Hoeksche Waard (HW) en Midden-Zeeuws-Vlaanderen (Mid.Z.Vl.).

Ekster	Aantal	Percentage
Nieuw gebouwd	63	78%
Zelfde nest als in 2003 gebruikt	14	17%
Zelfde nest als in 2003 en 2002 gebruikt	2	2,5%
Oud kraaiennest gebruikt	2	2,5%
Totaalaantal territoria	81	

Zwarte Kraai	Aantal	Percentage
Nieuw gebouwd	23	79%
Zelfde nest als in 2003 gebruikt	1	3,5%
Oud kraaiennest gebruikt	2	7%
Oud eksternest gebruikt	2	7%
Eksternest uit 2004 gebruikt	1	3,5%
Totaalaantal territoria	29	

Tabel 3 - Nieuwbouw en nest(her)gebruik in 2004 ten opzichte van 2003 en 2002.

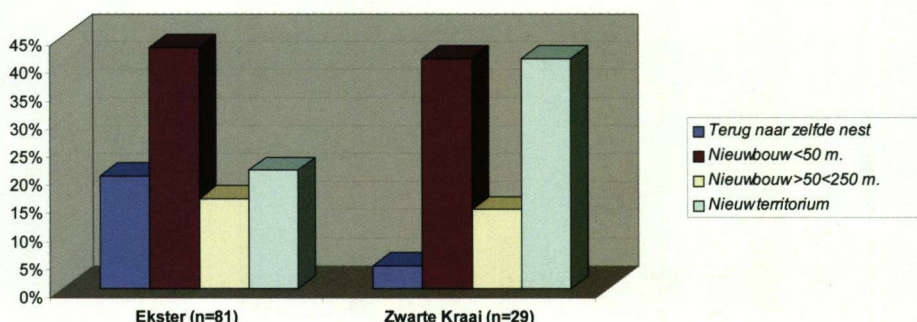
van de Ekster in de gemeente Oud-Beijerland in 2004 worden geschat op ongeveer 270 exemplaren en de zomerpopulatie op circa 390 exemplaren. De voorjaarspopulatie van de Zwarte Kraai kan op dezelfde wijze worden geschat op circa 97 exemplaren en de zomerpopulatie op zo'n 139 exemplaren.

Territoria, nieuwbouw en hergebruik

Op basis van de nestlocaties in 2002 en 2003 en de nieuwe vestigingen zijn in totaal 113 territoria vastgesteld. Daarvan zijn er 81 in 2004 bezet (72%). Het overgrote deel van de Eksters bouwt ieder jaar een nieuw nest. Een klein deel van de nesten wordt voor de tweede keer gebruikt en slechts enkele nesten doen al sinds 2002 dienst. Ook worden wel (oude) kraaiennesten bewoond (Tabel 3). Het grote aandeel nieuwbouw is op zich niet verwonderlijk gezien in het licht van de gemiddelde levensverwachting van de

Ekster, welke slechts één tot drie jaar bedraagt, hoewel in Zweden ooit een 16-jarige Ekster is teruggemeld (De Laet 1998). Sommige nesten worden al snel weer verlaten. Mogelijke oorzaak hiervan is het wegvallen van één van de partners. Een lid van de tienergroep neemt vrijwel onmiddellijk zijn of haar plaats in en het nieuwe paar bouwt elders een nieuw nest. Van de Zwarte Kraai werden 38 territoria vastgesteld, waarvan er 29 in 2004 werden bezet (76%). Van deze 29 bezette nesten werd in 23 gevallen een nieuw nest gebouwd. In twee gevallen werd het nest uit 2003 opnieuw bezet, eenmaal werd een jaar overgeslagen en het nest uit 2002 gebruikt. Verder werden in twee gevallen oude eksternesten in gebruik genomen en werd er een door Eksters gebouwd nieuw nest gekraakt.

Interacties tussen Eksters en Zwarte Kraaien komen vaak voor. Door de dominantie van de Zwarte Kraai moet de

Figuur 3 - Plaatsstrouw van Ekster en Zwarte Kraai in 2004 ten opzichte van 2003 (gemeente Oud-Beijerland).

Ekster bijna altijd het onderspit delven. Twee pogingen van Eksters in kraaienterritoria bleken kansloos.

Plaatstrouw

Op basis van de gevonden territoria werd de plaatstrouw gemeten door te kijken in hoeverre naar dezelfde nestplaats als in 2003 werd teruggekeerd (Figuur 3). Hierbij werd een afstand van 250 m als maximum, waarin nog kon worden gesproken van terugkeer naar hetzelfde territorium, aangehouden; terugkeer buiten 250 m werd als nieuwe vestiging beschouwd.

Opgemerkt dient te worden dat het aantal nesten in 2003 ongeveer 70% bedroeg van het gevonden aantal in 2004. Zoals al gememoreerd moet de oorzaak hiervan voornamelijk worden gezocht in de verdere intensivering van het onderzoek in 2004 en niet in een daadwerkelijke groei van de ekster- en kraaienpopulatie. Het werkelijke percentage nieuwe vestigingen in 2004 ligt dan in feite maximaal zo'n 30% lager dan vermeld in Figuur 3, omdat een aantal territoria vermoedelijk al in 2003 bestond, maar niet is gevonden.

Eksters blijken behoorlijk plaatstrouw; 63% keerde naar hetzelfde nest of binnen 50 m van het oude nest terug. Niet zelden bouwen Eksters het nieuwe nest in een boom naast het oude nest, in dezelfde boom of pal onder of boven het oude nest. Takken van het oude nest worden soms weer gebruikt voor het nieuwe nest, een mooi staaltje van recycling. Bij de Zwarte

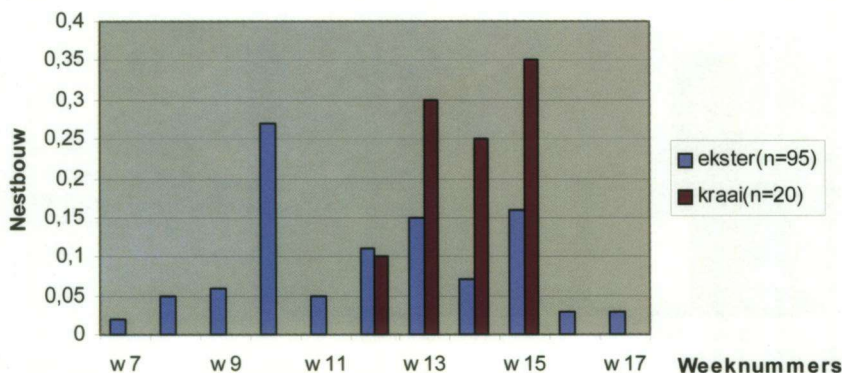
Kraaien keerde 45% terug binnen 50 m van het oude nest.

Nest en nestbouwperiode

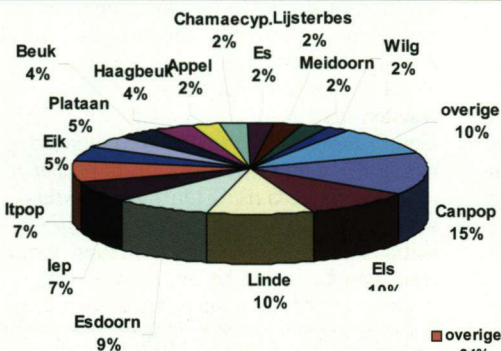
Eksternesten hebben bijna alle een kap, een bescherming tegen predatie. De kap wordt doorgaans geconstrueerd uit doortakken zoals Sleedoorn en Meidoorn. Het zijn grote nesten, hetgeen schrijver aan den lijve ondervond toen een, na een storm uit de boom gewaaid maar nog redelijk intact nest, voor een expositie per auto moest worden vervoerd. Eerst na enig demontagewerk paste het nest op de passagiersstoel!

Eksters beginnen al vroeg met de bouw van hun nesten. Half februari waren de eerste paren al met takken in de weer en toen, in de derde decade van maart, de eerste kraaien voorzichtig een aanvang namen met de bouw, had al bijna de helft van de Eksters het nest voltooid of was aan het bouwen. De piek bij de Eksters valt omstreeks begin maart. In een week tijd werd meer dan een kwart van het totaal aantal bewoonde nesten gebouwd. Bij de Zwarte Kraaien ligt de piek ongeveer eind maart-begin april, dus een kleine maand later, als de bomen in blad komen (Figuur 4).

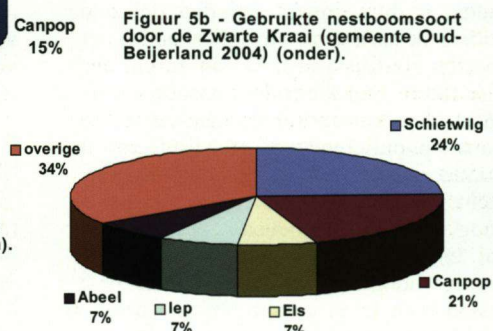
In de tweede helft van april is het bouwen in de regel gebeurd, behoudens enkele nieuwe pogingen van paren waarvan vermoedelijk het broedsel is verstoord. Zoals al gememoreerd worden in de najaarsronde elk jaar nog een aantal nieuwe nesten opgetekend.

Figuur 4 - Nestbouwperiode Ekster en Zwarte Kraai in 2004 (gemeente Oud-Beijerland).

Figuur 5a - Gebruikte nestboomsoort door de Ekster (gemeente Oud-Beijerland 2004) (boven).

Figuur 5b - Gebruikte nestboomsoort door de Zwarte Kraai (gemeente Oud-Beijerland 2004) (onder).

Nestboom en nesthoogte

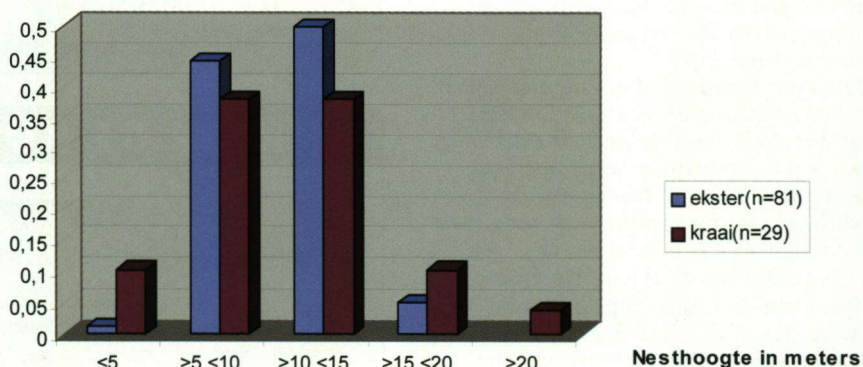
In de groene wijk Zoomwijk ligt een groen eilandje tussen de singels met een enorme populier van 20 m hoog. Bovenin torent fier een ekster nest. De aanwezigheid van een paartje Eksters zorgt hoe dan ook voor leven in de buurt.

De Canadapopulier (twaalf nesten) is in Oud-Beijerland een favoriete nestboom (Figuur 5a en b), op enige afstand volgen Linde en Els (acht nesten), Esdoorn (zeven nesten), Iep en Italiaanse Populier (zes nesten) en Eik en Plataan (vier nesten). De prominente plaats van de Lindes in de ranglijst wordt veroorzaakt doordat in de gemeente veel Lindes zijn aangeplant langs de uitvalswegen en in het druk door

Eksters bevolkte Laningspark. Een singel van oude Elzen, dwars door een (groene) nieuwbouwwijk en ook in trek als nestboom bij de Eksters, is nog een relict uit vroeger tijden.

De Schietwilg staat het hoogst op de lijst bij de Zwarte Kraai (zeven nesten). Hierna volgen Canadapopulier (zes nesten) en Els, Abeel en Iep (twee nesten).

De Ekster is van oorsprong een lage broeder, met het voordeel van een betere beschutting tegen storm, maar door intensieve vervolging is de soort steeds hoger gaan broeden (Baehrmann 1968). In de Amsterdamse Waterleidingduinen broedt de Ekster sinds mensenheugnis in Duindoorns op één tot vijf meter hoogte

Figuur 6 - Nesthoogten Ekster en Zwarte Kraai (gemeente Oud-Beijerland 2004).

(Walters 1981).

De helft van de eksteren in Oud-Beijerland wordt aangetroffen op hoogten tussen de tien en vijftien meter, meestal één tot enkele meters onder de top van een volwassen straatboom. Iets minder dan de helft bouwt het nest tussen de vijf en tien meter. In dit segment bevinden zich onder andere de nesten in bosplantsoenen met soorten als Lijsterbes, Meidoorn en Sleedoorn. Een klein deel nestelt boven de 15 m, deze nesten komen meestal in Canadapopulieren voor. Het lijkt erop dat, wanneer de Eksters de bescherming van dicht struikgewas genieten, ze niet per se hoog de boom in hoeven.

Bij de Zwarte Kraai nestelt 10% op vrij geringe hoogte, namelijk lager dan 5 m; tussen 5 en 10 m nestelt 38% en tussen 10 en 15 m eveneens 38%. In Canadapopulieren tussen 15 en 20 m hoogte treft men nog eens 10% van de nesten aan. Nog hoger, in een hoogspanningsmast, is ook nog een kraaiennest gevonden (Figuur 6).

Conclusie

Het is wel duidelijk dat de Eksters zich, mede ten gevolge van de ontwikkeling van geschikte habitats, in en om het dorp beter thuisvoelen dan in het buitengebied, waar ze overigens bijna uitsluitend in de lintbebouwing voorkomen. Parkachtige structuren zijn favoriet en deze zijn in of langs het dorp in voldoende mate voorhanden. Ze bereiken hier dan ook hoge dichtheden. De Zwarte Kraaien dringen, behoudens enkele nesten langs een uitvalsweg en in het Laningpark, nog niet zoals de Eksters diep in het dorp door en vestigen zich hoofdzakelijk aan de buitengrenzen en verspreid in het buitengebied.

De Ekster bereikt de hoogste dichtheden in het zuidelijke en zuidwestelijke deel van het dorp, waar voldoende nestbomen, gazons en grasbermen langs wegen aanwezig zijn om te foerageren. De nabijheid van menselijke bewoning biedt ze veiligheid tegen bejaging en tegen roofvijanden als de Havik. De grootste vijand van de Ekster blijft echter de Zwarte Kraai en diens gevolg zullen de Eksters aan de buitengrenzen van het dorp vermoedelijk een lager broedsucces kennen dan de Eksters in het dorp, die

kwalitatief de beste territoria bezitten zonder de moordende concurrentie van de Zwarte Kraaien.

Dankwoord

Gerard Nelemans en Remco Veelenturf worden bedankt voor hun bijdrage aan de inventarisatie; Gerard Ouweeneel is dank verschuldigd voor de adviezen en kritische opmerkingen ten aanzien van de tekst van het artikel.

■ F. van Gessele, Van den Bergstraat 50, 3263 EB Oud-Beijerland, (0186) 61 34 17, e-mail: gessefr@zonnet.nl.

LITERATUUR:

- Baehrmann, U. (1968): Die Elster (*Pica pica*).
Ziensen, Wittenberg
Castelijns, H. (2003): Kraaiachtigen in Midden-Zeeuws-Vlaanderen. *het Vogeljaar* 51 (3).
Laet, J. De (1998): De ekster, in zwart en wit. Vubpress, Brussel.
Luitwieler, M., C. Mesker, R. Strucker & A. Verkerk (1999): Vogels van de Hoeksche Waard. Vereniging het Hoeksche Waards Landschap, Oud-Beijerland.
Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & Survey-Nederland, Leiden.
Walters, J. (1981): De broedvogels van de Amsterdamse Waterleidingduinen. *Limosa* 54: 109-116.